

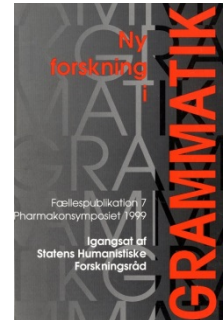
Ny Forskning i Grammatik

Titel: Om steder via præpositioner i dansk

Forfatter: Finn Sørensen

Kilde: J. Nørgård-Sørensen, P. Durst-Andersen, L. Jansen, B. Lihn Jensen og J. Pedersen (red.). *Ny Forskning i Grammatik* 7, 2000, s. 259-268

URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/nfg/issue/archive>

© Forfatterne og Odense Universitetsforlag 2000

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre numre af *Ny Forskning i Grammatik* (1993-2012) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Om steder via præpositioner i dansk

Finn Sørensen

1. Indledning

I denne artikel vil jeg diskutere analysen af præpositionssyntagmer som *i Aså*. De hævdes normalt at referere til et sted på samme måde som *Peter* hævdes at referere til et individ. Den hovedidé der vil blive forfulgt er at sådanne syntagmer udgør en relationel, umættet enhed der omfatter et sted. Artiklen præsenterer først baggrunden for at tage lokalisering og dermed steder op til diskussion (afsnit 2). Derefter præsenteres forskellige modeller for analysen af præpositionssyntagmer (afsnit 3). Og endelig til sidst præsenteres en række argumenter som peger på én af de beskrevne modeller som den mest adækvate (afsnit 4.) I konklusionen (afsnit 5) peger jeg på et problem som ikke helt naturligt finder en løsning i den teori som præsenteres via analyserne i afsnit 2-4. En del af min diskussion trækker implicit på diskussionerne i arbejder om steder som Talmy (1983), Jackendoff (1983) og Vieu (1996).

2. Baggrund

I den valensteori som siden udgivelsen af Herslund og Sørensen (1982) er blevet udviklet af de to nævnte forfattere og deres kolleger er en af de centrale antagelser at et adjekt altid indgår i en relation med det fundamentale valensled og at dette relationsforhold er af typen lokalisering. Det betyder at de understregede led i følgende eksempler er valensled som fungerer som adjekt og at subjektet i (1) og objektet i (2) lokaliseres i forhold til adjektet:

- (1) Min cykel står på banegården.
- (2) Peter efterlod min cykel på banegården.

En bredere og dybere diskussion af dette mønster kan findes i f.eks. Herslund og Sørensen (1994) og Herslund og Sørensen (1996). Det der interesserer mig her er påstanden om at der er et lokaliserende forhold mellem adjektet og det fundamentale led, dvs et forhold der involverer et sted der som i (1) og (2) kan, men ikke behøver, at blive udtrykt ved anvendelsen af en præposition, her *på* i begge eksempler. Min interesse for dette lokaliseringsforhold skyldes at Herslund og Sørensen ikke mig bekendt har præsenteret eller refereret til en teori om lokalisering som de implicit eller explicit bygger deres antagelser på. Mit ærinde her er derfor at give et første bud på en sådan teori. Selv om Herslund og Sørensens lokaliseringsopfattelse er ret bred, så vil jeg her kun diskutere lokaliseringer hvor stedet indføres via et præpositionssyntagma og hvori styrelsen refererer til en bestemt entitet, f.eks. en bestemt person eller en bestemt gruppe af personer. Dette valg er blevet foretaget fordi jeg ønsker at begynde med konstruktionen af en lokaliseringsteori på basis af det som stort set alle er enige om at kalde stedsreferende syntagmer, nemlig de valgte præpositionssyntagmer.

3. Optakt

De vigtigste simple præpositioner i dansk er: *i, ved, på, ad, til, af, efter, over, fra, hos, med, mod, om, gennem og mellem*, jf. Diderichsen (1946:70). En præposition (P) kan kombineres med og efterfølges af et NP der er referentielt, fx *Aså*, og det sammensatte udtryk udgør så et selvstændigt syntagma, et præpositionssyntagma (PP) der i en sætning kan fungere på flere forskellige måder. Det kan f.eks. være valensled som i (1) og (2). Det kan være modifikator som i (3):

- (3) I *Aså* *så* jeg den største rødspætte jeg nogensinde har set.

Og det kan være modifikator i et NP som i (4):

- (4) Kroen i *Aså* har lukket om søndagen.

Disse syntaktiske betragtninger, der ikke indeholder noget nyt og som er forenelige med kendte teorier om PPer som f.eks. Jackendoffs X-bjælketeori i Jackendoff (1977), er kun omtalt for at fastlægge en ramme der kan anvendes til tolkning af PPer.

Så vidt jeg kan se kan man skelne mellem tre modeller for tolkningen af PPer. Jeg kalder disse tre modeller for henholdsvis A-, B- og C-modellen, og den model jeg mener er den mest dækkende er C-modellen.

I A-modellen denoterer et PP et sted der udpeges som en funktion af kombinationen af en præposition med et NP. I en sådan model er præpositioner funktioner der tager individer (eller andre genstande) som argument og som værdi har et sted, en antagelse der kan illustreres som i (5):

(5) $\langle x, \text{sted}_7 \rangle$ hvor $\text{sted}_7 = i$ (aså)

Denne måde at illustrere A-modellen på skal forstås på følgende måde. Variablen x varierer over entiteter og skal instantieres med en bestemt genstand som man ønsker at lokalisere. Notationen sted_7 skal illustrere at modellen forudsætter eksistensen af en mængde af specifikke steder som man kan referere til eller udpege ved hjælp af PPer. Det bemærkes at (5) ikke tillægger præpositionen nogen form for lokaliserende effekt i forhold til x . Så x s lokalisering i forhold til sted_7 skal komme et andet sted fra end det anvendte PP. Denne model kendes fra bl.a. Jackendoff (1983).

I B-modellen er præpositionen en relation mellem to entiteter hvor den ene udpeges af NP_{et} i PP_{et} og den anden af et syntagma udenfor PP_{et}, f.eks. *det regner* i en sætning som *det regner i Aså*. Her i -lokaliseres regnvejret i forhold til Aså. B-modellen kan derfor bedst illustreres som i (6):

(6) $\langle i, x, \text{aså}_{\text{STED}} \rangle$

I (6) er i en binær lokaliseringsrelation; x er en variabel over genstande der skal lokaliseres og aså er et individ som af i er tildelt rollen STED. I denne model er der ingen entiteter der er steder, men individer kan tildeles rollen sted af relationer der denoteres af f.eks. præpositioner. Bemærk at et PP i B-modellen denoterer et prædikat hvis ene argument er instantieret med en konstant der tildeles rollen STED, men hvis andet argument, x 'et i (6), er umættet. Et PP er således præ-

dikatsagtig i samme forstand som *elsker Marie* fordi de begge mangler at få instantieret (mættet) et argument. Denne teori er mig bekendt den mest udbredte og svarer i store træk til Præpositionernes Theori som den er fremstillet i Brøndal (1940).

Den sidste model, C-modellen, er den der skal forsvares i det følgende. Dele af den er blevet diskuteret i Sørensen (1999 og 2000). Grundideerne i denne model er som følger. Modellen har ingen steder som primitive genstande. Dette i modsætning til f.eks. Jackendoff (1983) og Asher and Sablayrolles (1996). Modellen har derimod individer, rumoperatorer og lokaliseringsrelationer. Et individ er her blot en genstand som man kan referere til med et NP. Rumoperatorerne danner steder af individer på en sådan måde at det dannede sted automatisk bliver argument for en lokaliseringsrelation som **er_i**. C-modellen kan derfor illustreres ved (7):

(7) <er_i, x, i(aså)>

hvor **i** er en rumoperator og hvor hele udtrykket er dannet via følgende skridt:

- (8) a. Vælg operatoren **i**.
 b. Vælg individet **aså**.
 c. Dan (7) på basis af (8a) – (8b).

De vigtigste træk ved denne model er at stedet **i(aså)** dannes som en del af dannelser af et lokaliseringsmønster og at steder dannes via referencen til individer. Bemærk at en præposition i C-modellen denoterer en rumoperator og at det er det dannede sted der så at sige kræver at være en del af et lokaliseringsmønster. Præpositioner er altså ikke binære relationer mellem individer som i B-modellen. Steder er derimod altid argumenter i binære lokaliseringsrelationer.

De tre modeller jeg nu har fremstillet er helt klart forskellige og C-modellen er også ret tydelig en syntese af A- og B-modellen. Men kan man, med den grad af eksplicitering der er anvendt her, skelne dem empirisk? Det mener jeg man kan, og det vil jeg nu argumentere for med henvisning til visse fænomener i dansk.

4. Evaluering

4.1. Absolutte eller relative rum

Man kan skelne mellem absolutte rum og relative rum på følgende måde. Et absolut rum er et rum med særlige rumegenskaber der har eksistens uanset om der er lokaliseret noget i rummet eller ej. Et sådant rum forudsætter at en relation eller en funktion lokaliserer genstande i det fra tid til anden. Et relativt rum er derimod et rum der skabes på basis af noget ikke rumligt, f.eks. en genstand, og på grund af at denne genstand sættes ind i en lokaliseringssammenhæng. Den relativistiske rumopfattelse implicerer at rum arver egenskaber fra de genstande de afledes af, jf. Vieu (1996).

Givet denne distinktion er det let at se at A-modellen er absolut, mens B- og C-modellen begge er relative. Det er også relativt let at vise at del-helhed-relationer for genstande har effekter på rum. Hvis man f.eks. laver genstanden a, der er en del af genstanden b, om til et sted, så er stedet s(a) en del af stedet s(b). Og en genstand der lokaliseres i s(a) er derfor også i s(b) Men det omvendte forhold gælder ikke. Da Aså er en del af Nordjylland gælder det derfor at i(aså) er inkluderet i i(nordjylland). Men i(nordjylland) er ikke inkluderet i i(aså). Hvis jeg bor i Aså bor jeg derfor også i Nordjylland, men det omvendte er ikke altid tilfældet. Transporten af del-helhed-relationen fra genstande til rum giver derfor et argument for B- og C-modellen fordi en sådan transport er bygget direkte ind i de grundliggende antagelser. Det er ikke tilfældet i A-modellen.

4.2. Ændring af sted ved præpositioner

Det er meget tydeligt i dansk at man ved præpositionsskift ændrer stedet, men ikke – og det er vigtigt – lokaliseringsmåden, jf. f.eks. følgende eksempler:

- a. på skrivebordet
- b. i skrivebordet

(9) Blyanten ligger

- c. under skrivebordet
- d. ved skrivebordet

Hvis en person ønsker at tage den omtalte blyant så er den information som (a) – (d) giver meget forskellig, idet referencegenstanden er den samme, men stedet hvor personen skal søge for at tage blyanten varierer med valget af præposition. De denoterede steder er de rum man kunne kalde henholdsvis: overfladerummet, det indre rum, underrummet og omegnsrummet. Men i alle fire tilfælde er blyanten inde i de afgrænsede rum. Så præpositioner udpeger rumsektorer på basis af referencegenstanden, men lokaliseringsmåden i forhold til disse rum varierer ikke. Det er et konstant *er*-forhold som lokaliserer genstanden, her blyanten, inde i de udpegede rumsektorer. Denne kombination af rumvariation og konstant lokaliseringsmåde er vanskelig at passe ind i B-modellen. Det skyldes at den hævder at præpositionerne er lokaliseringsrelationer og derfor også må hævde at lokaliseringsmåden må variere med valg af præposition. Bemærk også at det er vanskeligt, for ikke at sige umuligt, at definere rumskiftet i B-modellen fordi referencegenstanden her blot er argument for præpositionen anskuet som en lokaliseringsrelation. C-modellen forudsiger derimod at det bør være som det faktisk er. A-modellen kan lade rummet variere med præpositionen, men siger ikke noget om selve lokaliseringsmåden. Alt andet lige er C-modellen derfor mest adækvat i forhold til fakta.

4.3. Stedspronominer

I moderne dansk findes der to stedspronominer, *her* og *der*. De kan anvendes i passende kontekster for arbitrære steder, jf. følgende eksempler:

	a. i stuen
(10) Peter er her	b. under bordet
	c. på stigen

Det træk ved *her/der*-jeg ønsker at fokusere på er at de som ordformer er variable over steder og at de dermed varierer over de denotationer som kan tillægges et præpositionssyntagma (i hvert fald en del af dem). Men det er også klart at hvis man siger *Peter er her*, så denoterer *her* det samme som man under andre ytringsmæssige betingelser ville referere til med et præpositionssyntagma. Og man lokaliserer dermed den omtalte genstand, her Peter, på samme måde som hvis der havde

været et præpositionssyntagme. Det betyder at *her/der* som stedspronominer er (delvis) neutrale over for de steder som de kan denotere i specifikke kontekster, men at de i alle disse kontekster er lokaliserende. Da *her/der* ikke introduceres via en præposition og da de helt klart er lokaliserende er deres adfærd helt i overensstemmelse med model C. B-modellen er uforenelig med disse data da den forudsiger at der bør være en præposition der kan bestemme lokaliseringen. A-modellen er forenelig med stedspronominer, men tavs omkring lokalisering. Så C-modellen er den mest adækvate i forhold til anvendelsen af stedspronominer som de er anvendt i (10).

4.4. Udfyldning

Nogle substantiver denoterer beholdere snarere end materielle ting. Et hul er f.eks. en beholder, mens et bord er en materiel ting. Beholdere kan indeholde materielle ting og man kan ofte fylde dem op med diverse ting. I eksempel (11) beskrives der en situation hvor en bestemt beholder, en grøft, er fyldt med vand:

(11) Grøften fra Aså til Gerå er fyldt med vand.

I (11) refererer *grøften* til en specifik beholder der udfylder det rum som denoteres af *fra Aså til Gerå*. Og beholderen hævdes at være fyldt med vand. Det implicerer at enhver del af grøften som er lokaliseret i et eller andet delrum af fra-til-rummet også er fyldt med vand. Grøften er således i det rum der denoteres af fra-til-syntagmet. For mig at se giver dette eksempel en relativ klar illustration af et sted (eller et rum) hvor udstrækningen af rummet bestemmes af præpositionerne, men hvor lokaliseringsmåden intet har med præpositionerne at gøre. Det ville nemlig kræve at grøften lokaliseres på to måder da der er to præpositioner. Men sådan en antagelse ville helt klart være uacceptabel fordi en ting, her grøften, kun kan være et sted ad gangen. Så vidt jeg kan se er eksemplet stort set umuligt at gøre rede for i B-modellen fordi de to præpositioner må antages at introducere to referenceobjekter associeret med hvert sit sted. A-modellen siger stadigvæk ikke noget om lokaliseringen; og der er heller ikke nogen naturlig forklaring på hvorfor fra-til-udtryk denoterer ét og kun ét rum når hver enkelt præposition indfører sit eget rum. Men i C-modellen falder alt på plads. Her er *fra Aså til Gerå* en syntaktisk enhed der denoterer et rum

der indeholder de delrum der går både fra Aså og til Gerå. Og det er i dette rum den omtalte grøft lokaliseres. Derfor er C-modellen klart den mest adækvate på dette punkt.

5. Konklusion

På baggrund af nogle centrale mønstre i dansk har jeg ovenfor argumenteret for at C-modellen er empirisk set mere adækvat end A- og B-modellen. Det implicerer at præpositioner danner steder der så igen forudsætter en lokaliseringsrelation. Selvom der endnu er mange huller at udfylde og mange detaljer at tage hensyn til mener jeg at C-modellen som skitse til en teori ser lovende ud. Der er dog ét klart problem idet man med ordet *sted* kan referere til et sted på en måde som er umulig med alle andre substantiver, jf.:

	a. et sted, f.eks. i Aså
(12) Peter må da bo	b. *en by
	c. i en by

Hvis *sted* som ord denoterer en beholder, så burde det som andre beholderord kræve en præposition for at denotere et sted. Det gør det ikke, hvilket (11) klart viser. Så et eller andet sted er der noget galt. Præcist hvor og hvordan er mig uklart i øjeblikket.

Henvisninger

- Asher, N. & P. Sablayrolles (1996). A Typology and Discourse Semantics for Motion Verbs and Spatial PPs in French. J. Pustejovsky & B. Bogura (eds.). *Lexical Semantics*. Oxford: Clarendon Press. 163-209.
- Brøndal, V. (1940). *Præpositionernes Teori*. Københavns Universitets Festskrift: Bianco Lunos Trykkerier.
- Diderichsen, P. (1946) [1984]. *Elementær dansk grammatik*. København: Gyldendal.
- Herslund, M. & F. Sørensen (1982). Syntaks og leksikologi. Indledning til en valensgrammatisk analyse af fransk og dansk. *SAML9*. 33-83.
- Herslund, M. & F. Sørensen (1994). A Valence Based Theory of Grammatical Relations. E. Engberg-Pedersen et al. (eds.). *Function and*

- Expression in Functional Grammar*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter. 81-95.
- Herslund, M. & F. Sørensen (1996). Introduction. N. Davidsen-Nielsen (ed.). *Sentence Analysis, Valency and the Concept of Adject*. CSL19. 9-13.
- Jackendoff, R. (1977). *X-bar Syntax: A Study of Phrase Structure*. Cambridge: MIT Press.
- Jackendoff, R. (1983). *Semantics and Cognition*. Cambridge: MIT Press.
- Sørensen, F. (1999). Locations. On the meaning of Phrases like *i Paris* and *i fængsel*. *CSL23*. 119-139.
- Sørensen, F. (2000). Possession Spaces in Danish. I. Baron & M. Herslund (eds.). *Dimensions of Possession*. Holland: Benjamins (in press).
- Talmy, L. (1983). How Language structures spaces. H. Pick & L. Acredolo (eds.). *Spatial Orientation: Theory, Research, and Application*. New York: Plenum Press. 225-282.
- Vieu, L. (1996). Spatial Representation and Reasoning in Artificial Intelligence. O. Stock (ed.). *Spatial and Temporal Reasoning*. Dordrecht: Kluwer. 5-42.

